

VIKTIGE VOKALARKIVER

Sámi arkiiva og vern av urfolks immaterielle kulturarv

Av Grete Gunn Bergstrøm, Sámi Arkiiva

Hva gjør Sámi Arkiiva?

Sámi Arkiiva jobber med samisk immateriell kulturarv. Ved arkivet ivaretar vi et nasjonalt ansvar for helhetlig dokumentasjon av det samiske sivile samfunn. Offentlig forvaltning av urfolks arkiver bidrar til tilgang til egen kulturarv. Samisk dokumentasjon, perspektiver og stemmer inngår som en del av en demokratisk samfunnsutvikling i Norge. Å forbedre brukernes tilgang til slik samisk kulturarv er et viktig satsningsområde. Arkivinstitusjonen inngår i et samarbeid i Arkivverket i Norge i lag med åtte regionale statsarkiv og Riksarkivet. Økt samarbeid med samiske sentra og museum innad i landet og over landegrensene står sentralt. Relativt store samlinger med samiskspråklige vokalarkiv finnes ved Sámi Arkiiva. Her er joik, intervjuer, beretninger m.m. av enkeltpersoner i fra ulike samiske samfunn i hele Sápmi. Opptakene er gjort under forskning, dokumentasjonsarbeid og private samvær. Vokalarkiver er en viktig kilde til å videreføre og fornye urfolks kunnskap og kultur.

Sámi Arkiiva arbeider med å lette brukernes tilgang til samisk arkivmateriale gjennom Arkivportalen, se <http://www.arkivportalen.no>. Arkivportalen byr på en mulighet for å forenkle tilgangen til samiske arkivmateriale som finnes spredt rundt på institusjoner i Norge. Slikt materiale finnes også i blant anna Sverige, Finland og Russland.

Digitalarkivet; <http://arkivverket.no/Digitalarkivet>, gjør det i dag mulig å publisere samiske arkiv i digital form. Brukerne kan da få tilgang til digitaliserte dokumenter og lydfiler via web. Materialet kan dessuten skjermes fra en alminnelig offentlig tilgang når det er nødvendig av personvern hensyn via sone- og passordløsninger.

Internasjonalt deltar Sámi Arkiiva i prosjektet *Electronic Memory of the Arctic*. Det skal bidra til å øke folk flests tilgang til kilder og samlinger om arktiske folk og kultur og samfunn i det sirkumpolare området. Prosjektet går ut på å samarbeide om å publisere digitaliserte og

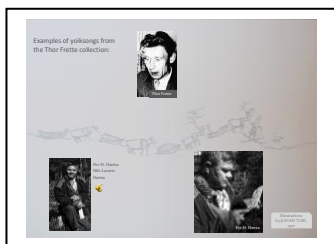
tilrettelagte relevante kunnskapssamlinger og nettressurser fra museer, arkiver, bibliotek, utdannings- og forskningsinstitusjoner m.m. på nettportalen emaproject.com; <http://www.emaproject.com>. Arbeidet støttes av medlemsstatene i Arctic Council.

En møteplass for fortid og framtid

Fra sin spede begynnelse i 1995 har Sámi Arkiiva vektlagt lydbåndsamlingene med intervju, beretninger og joik på samisk. Det har vært viktig å forenkle og forbedre brukernes tilgang til denne samiske vokale kulturarven. Å spille lydbåndene over til det mest moderne format til enhver tid har blitt prioritert. Ved arkivet har brukerne derfor kunnet benytte samlinger som kanskje også fantes ved andre institusjoner men var vanskelig tilgjengelig.

I 2011 startet arbeidet med å digitalisere samlingene med spolebånd, audiokassetter og DAT-bånd. Etter digitalisering etter gjeldende standarder og konvertering til ulike filformat ble filene lydforbedret og tilrettelagt digitalt for brukerne ved å kuttes eller monteres sammen. Registreringene ble også kvalitetssikret for publisering. Mens Sámediggi i Norge støttet det første prosjektet *Samisk digitalt audioarkiv*, gjennomførte vi prosjektene *Etablering av joikearkiv*, *Samtidshistoriske kilder og Stemmer*. Arven fra Sámi Instituhtta med støtte fra Kulturrådet. Arbeidet med samiske vokalararkiver krever samisk språkbeherskelse og kulturell kunnskap ved siden av innovativ teknisk kompetanse. Vi har derfor samarbeidet med Digforsk AS og også med Arkivverket (Riksarkivet) og Sámi Allaskuvla. Sámi Arkiiva er samlokalisert med høgskolen Sámi Allaskuvla i kunnskapssenteret Diehtosiida i Guovdageaidnu.

På sikt søker Sámi Arkiiva å utvikle arkivet som en møteplass mellom fortid og framtid. Her skal brukerne kunne nytte arkivet som en arena for å tilegne seg og fornye samisk kulturell praksis med base i overlevert kulturarv i form av ulike typer arkiver. For mer informasjon om prosjektene, besøk gjerne hjemmesida vår, se <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Samisk-arkiv>.

Erfaringer og funn fra prosjektene om samisk vokalararkiv

Under arbeidet med samiske vokalararkiv har vi gjort en del erfaringer og funn som jeg vil nevne her:

- Vokalararkivene er svært innholdsrike. Her finnes store mengder samisk kunnskap av ulike slag, regnet som gyldig i ulike tidsperioder, og på ulike felt. Egentlig er det snakk om *samiske muntlige dokumenter*. Blant anna dokumenteres samiskspråklig kyndighet i ulike samfunn i ei tid da samisk sjeldent hørtes på offentlige arenaer. Historiske hendelser presenteres fra et samisk ståsted i beretninger fra f.eks. tvangsevakueringen i Finnmark i 1944 eller losingen av flyktninger i Divtasvuodna under krigen.

- Betegnelsen *Samiske vokalararkiv* kan med fordel erstatte betegnelsen lydarkiv. Når folk forteller, beretter, snakker og joiker er det upresist å kalle dette for "å lage lyd". Skraping av en stol og rollingen fra en vaskemaskin er også "en lyd". Det er en fysikalsk betegnelse anvendt på menneskelige handlinger, kunne man si med belegg i filosofen Jakob Meløes tekster. Virkelige menneskers stemmer er unike, og kan vanskelig erstattes av transkribert (nedskrevet) tekst av et opptak. Å høre en den gang levende person berette, joike, synge, samtale, "spiller ut" historier m.m. har flere kvaliteter ved seg enn skrevet tekst.
- I Kulturrådets utredning *Immateriell kulturarv i Norge* (2010) skiller man mellom *kunnskap om* og *kunnskap i* immateriell kultur. Denne kunnskapsteoretiske distinksjonen er en parallell til det engelske begrepsparet kunnskap som *know how* versus som *know that*. Til eksempel: Det er stor forskjell på å kunne lage en barnekomse og å kunne beskrive hvordan den lages. (Og også beskrivelsene kan være på ulike nivå.) Samiske vokalararkiver kan selvsagt fungere som viktige reservoar *om* samisk immateriell kultur der man kan utforske slik kunnskap, lære seg beskrivelser, muntlige utsagnsmåter, begreper m.m.
- I utredninga nyttes også begrepet *handlingsbåren kunnskap*. Begrepet *talehandling* kan tydeliggjøre hvordan vokalararkiv kan inneholde nettopp en form for handlingsbåren kunnskap. *Talehandling* er et begrep som griper om det at "tale", eller et muntlig uttrykk også er en handling. Vokalararkivene gjør samisk immateriell kulturarv levende på en særegen måte, de er nærmest å forstå som handlingsbåren kunnskap i talehandling "på boks". Arbeidet med samiske vokalararkiv viser at de kan brukes i en utviklingsprosess for å utvide sitt eget personlige kulturelle repertoar og felles kulturelle repertoar.
- Kunnskap endrer seg. Gyldig kunnskap i dag kan være utdatert i morgen. Mye samisk kunnskap som vi benevner som tradisjonell, har en vesentlig endringskomponent ved seg. Å søke optimal tilpasning til stadig skiftende omstendigheter er for eksempel karakteristisk for måten som reindriftsutøvere har videreført og utviklet reindriftskunnskap på. De samiske vokalararkivene kan være viktig dokumentasjon på feltet.

Hva er ellers gjort på området samiske vokalararkiv?

Som et resultat av det tidligere prosjektet Nordiskt jojkarkiv er over 6000 registreringer av joik nå registrert i deldatabasen Nordiskt jojkarkiv. Basen inngår i den svenske universitets- og forskningsbibliotekenes søketjeneste, se <http://libris.kb.se>, gå videre til deldatabaser og så til Nordiskt jojkarkiv.

Ved Tromsø museum finnes en stor og innholdsrik samling av joikopptak som til dels er hentet inn fra flere europeiske samlinger. De er digitalisert og tilgjengelig for brukere ved henvendelse.

I Uppsala i Sverige finnes en samling av jojk. Åjtte museum driver en aktiv formidling fra sine samlinger av opptak, som er digitaliserte og tilrettelagte.

Ved Norsk folkemuseum finnes samlinger med intervjuer og joikmateriale som er digitalt bevart og tilrettelagt for publikum i form av en egen katalog.

Samiske sentra har samlinger av lydbånd og joik. Deler av materialet er digitalisert.

Riksarkivet har satt fokus på samisk arkivmateriale, deriblant foto- og arkiv som inneholder lydbånd med samiske intervju.

Statsarkivet i Tromsø er i gang med et dokumentasjonsprosjekt om samisk urfolksfestival. Her inngår digitalisering av opptak gjort på kassett m.m.

I Nettverket for privatarkiv i Finnmark drevet av Finnmark fylkesbibliotek og der Sámi Arkiiva deltar, er privatarkiver i museer og arkiver i Finnmark nå registrert og skal publiseres på institusjonenes hjemmesider. Her kan man lete etter samiske vokalararkiv i en samlet oversikt.

Prosjektet Digitalisering av samisk kulturarv (DIGSAM) går fra 2013 – 2016. Det ledes av Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU) og er støttet av Norges forskningsråd. Prosjektets hovedmålsetting er å identifisere sentrale utfordringer ved digitalisering av samisk kulturarv. Det skal og undersøkes hvordan digital formidling av kulturarv kan bidra til økt verdiskaping i det moderne samiske samfunnet. Sámi Arkiiva deltar i referansegruppa.

Utfordringer og planer

Sámi Arkiiva ser en utfordring i å få en samlet oversikt over samisk arkivmateriale, også samiske vokalararkiv. Det finnes store samlinger i de nordiske land og i Russland. I ulike forskersamlinger ved museer og universiteter kan det være intervjumateriale på bånd og kassetter.

Sámi Arkiiva har initiert en prosess for å få til et samisk arkivnettverk med samiske sentra og relevante arkiv og museer. En målsetting er å få til et samarbeid om samisk offentlige arkiver og privatarkiver, også over landegrensene, i større grad enn nå. Her vil vi søke å få til felles standardiserte søkeord på lule-, sør- og nordsamisk for samisk materiale. Arbeidet vil kunne fokuseres på samisk vokalararkiv.

Juoigiid Searvi og Sámi Arkiiva vil samarbeide om tiltak for å styrke joik som en del av samisk kulturarv. I avisa Ávvir har vi nylig fortalt om vårt tilbud om at personer kan få gjort opptak av egne joiker og innlemme dem i joikearkivet. Tilbudet er i samarbeid med Sámi Allaskuvla, som har et spesialisert lydstudio for journalistutdanninga. Av utfordringer kan videre nevnes i stikkords form:

- Søke opp, få oversikt over og få publisert en oversikt over samiske vokalararkiv.
- I samarbeid utvikle en felles søkeordløsning for samisk arkivmateriale i Arkivportalen. Her kan samiske vokalararkiv prioriteres
- Iverksette en samisk språklig løsning for Arkivportalen.
- Standardisere en "mal" for arkivbeskrivelse av samiske arkiv på 3 hoveddialekter
- Iverksette samisk arkivnettverk med samiske sentra og museer.
- Finne løsning på hvordan man skal videreføre prosjekt som en del av den regulære virksomheten
- Sikre kontinuitet i arbeidet med samiske vokalararkiv

Forventninger til Kulturrådet og Sámediggi

- Bidra til kontinuitet i arbeidet for å videreføre samisk immateriell kulturarv
- Bidra til en synergieffekt fra arbeidet med norsk immateriell kulturarv i forhold til samisk immateriell kulturarv i Norge
- Være en faglig ressursinstitusjon og pådriver i arbeidet med samisk kulturarv